

Складається враження, що норма про можливість оскарження рішення Вищої ради правосуддя про затримання чи арешт судді передбачена не випадково. Оскільки, з однієї сторони, Вища рада правосуддя начебто сумлінно виконала в межах наданих їй повноважень свою роботу і надала згоду на застосування вказаного запобіжного заходу відносно судді, який порушив вимоги кримінального законодавства. А, з іншого боку, суддя в апеляційному порядку скасовує рішення Вищого колегіального органу правосуддя, і тим самим повністю нівелює в цій частині діяльність такого колегіального вищого незалежного органу правосуддя.

Наведене вище дає підстави стверджувати, що вказані положення Закону України «Про Вищу раду правосуддя» входять у протиріччя з окремими нормами КПК України в

частині можливості оскарження рішення Вищої ради правосуддя про надання згоди на арешт судді, а положення про можливість оскарження рішення про надання згоди на затримання судді взагалі не передбачені КПК України.

Прийняття Закону України «Про Вищу раду правосуддя» певним чином врегулювало питання щодо застосування запобіжних заходів до судді, однак окремі положення цього Закону підлягають певного доопрацювання. До того ж, відсутність наукових теоретичних розробок, правозастосовної практики у цій частині дозволить неоднозначно застосовувати вказані норми законодавства.

Розглянута тема є об'ємною та недостатньо дослідженою. Для її подальшого опрацювання необхідно здійснювати відповідні наукові дослідження.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бабій І. В. Досудове провадження у кримінальних справах щодо окремих службових осіб, які обіймають особливо відповідальне становище : автореф. дис. ... на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук за спец. : 12.00.09 «кримінальний процес та криміналістика ; судова експертиза ; оперативно-розшукова діяльність» / І. В. Бабій. – К., 2009 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ukrmodn.com.ua/health/babij-inna-viktorivna/main.html>
2. Про судоустрій і статус суддів : Закон України від 02 червня 2016 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1402-19>
3. Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя) : Закон України від 02 червня 2016 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1401-19>
4. Про вищу раду правосуддя : Закон України від 21 грудня 2016 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1798-19>

УДК 343.98

ОСОБА ЗЛОЧИНЦЯ Й ПОТЕРПІЛОГО В СТРУКТУРІ КРИМІНАЛІСТИЧНОЇ ХАРАКТЕРИСТИКИ ВБИВСТВ ОСІБ ПОХИЛОГО ВІКУ, ПОВ'ЯЗАНИХ ІЗ ЗАВОЛОДІННЯМ ЇХНІМ МАЙНОМ

PERSONALITY OF CRIMINAL AND VICTIM IN THE STRUCTURE OF CRIMINALISTICS DESCRIPTION OF MURDERS OF ELDERLY PEOPLE WITH THE PURPOSE OF THEFT OF THEIR PROPERTY

Павлюк О.С.,
здобувач кафедри криміналістики та судової медицини
Національна академія внутрішніх справ

Стаття присвячена дослідженню даних про особу злочинця й потерпілого в структурі криміналістичної характеристики вбивств осіб похилого віку, пов'язаних із заволодінням їхнім майном. Здійснено спробу визначити характерні риси, психологічні особливості, ознаки, властиві вбивцям осіб похилого віку. Розкрито соціальні, психологічні та фізіологічні характеристики потерпілих осіб. Основна увага приділяється характеристиці криміналістичного портрету особи злочинця й потерпілого.

Ключові слова: потерпіла особа, особа злочинця, вбивство, криміналістична характеристика, особа похилого віку.

Статья посвящена исследованию данных о личности преступника и потерпевшего в структуре криминалистической характеристики убийств лиц преклонных лет, связанных с завладением их имуществом. Осуществлена попытка определить характерные черты, психологические особенности, признаки, свойственные убийцам лиц преклонных лет. Раскрыты социальные, психологические и физиологические характеристики потерпевших. Основное внимание уделяется характеристике криминалистического портрета личности преступника и потерпевшего.

Ключевые слова: потерпевший, личность преступника, убийство, криминалистическая характеристика, человек преклонного возраста.

One of qualificatory demographic features of contemporaneity is becoming of humanity old. This process takes place with different intensity in the entire without an exception countries of the world and generates a number of problems in different industries of existence. With the increase of duration of life the period of helpless existence of people years old with different chronic and psychical diseases grows. People years old with violation of everyday functions present approximately 60% all those, who applies for help in medical and social services. At the same time, aging of population takes place in the conditions of unstable economic and political situation and on a background the decline of public prosperity.

Higher the said stipulates the feasibility of crimes of violence (in particular murders) in regard to the helpless and defenceless layers of population – elderly people. Effective investigation of murders of the elderly people related to laying hands on their property includes finding out of data making criminalistics description including researches of such structural elements of criminalistics description as personality of criminal and personality of victim.

The article is sanctified to research of data about personality of criminal and victim in the structure of criminalistics description of murders of persons years old, related to laying hands on their property. An author carries out an attempt to define the personal touches, psychological features, signs are peculiar to the killers of persons years old. Social, psychological and physiology descriptions of victims are exposed. Basic attention is spared to description of criminalistics portrait of personality of criminal and victim.

Key words: victim, personality of criminal, murder, criminalistics description, man declining years.

Однією з визначальних демографічних особливостей сучасності можна вважати старіння людства. Цей процес відбувається з різною інтенсивністю в усіх без винятку країнах світу й породжує низку проблем у різних галузях буття [1, с. 128]. Зі збільшенням тривалості життя зростає період безпомічного існування людей похилого віку з різними хронічними та психічними захворюваннями. Люди похилого віку з порушенням повсякденних функцій становлять приблизно 60% усіх тих, хто звертається за допомогою в медичні й соціальні служби [2]. Разом із тим старіння населення відбувається в умовах нестабільної економічної та політичної обстановки й на фоні зниження суспільного благополуччя.

Наведене зумовлює вчинення насильницьких злочинів (зокрема вбивств) щодо однієї з безпорадних і незахищених верств населення – осіб похилого віку. Ефективному розслідуванню вбивств осіб похилого віку, пов'язаних із заволодінням їхнім майном, сприяє з'ясування даних, що становлять криміналістичну характеристику, в тому числі дослідження таких структурних елементів криміналістичної характеристики, як особа злочинця й особа потерпілого.

Проблеми дослідження особи потерпілого та кримінального правопорушника (злочинця) сьогодні досить широко досліджуються в наукових розробках різної галузевої спрямованості. Не є винятком і криміналістика. Це питання вивчалось такими ученими-криміналістами, як В.П. Бахін, Р.С. Белкін, В.В. Вандишев, І.О. Возгрін, А.Ф. Волобуєв, В.А. Журавель, С.П. Зеленковський, І.Г. Іванова, А.В. Іщенко, О.М. Колесніченко, В.О. Коновалова, О.В. Кузьменко, В.К. Лисиченко, В.Г. Лукашевич, Р.М. Мельник, М.І. Порубов, М.В. Салтевський, Д.О. Сорокотягіна, С.О. Центров, В.Ю. Шепітько, М.П. Яблоков та інші.

Метою статті є надання характеристики потерпілої особи й особи злочинця в структурі криміналістичної характеристики вбивств осіб похилого віку, пов'язаних із заволодінням їхнім майном, а також окреслення значення цієї характеристики для процесу розслідування та протидії злочинам у досліджуваній галузі. Для досягнення зазначеної мети автор, дослідивши особу злочинця й потерпілого на основі поглядів науковців, здійснив спроби створити їх типовий портрет.

Процес розслідування злочину є просуванням як від загального до окремого, так і від окремого до загального, тобто встановлення окремих елементів події злочину сприяє відновленню його загальної картини. У ході розслідування виявляються елементи криміналістичної характеристики конкретного злочину, аналіз змісту яких забезпечує побудову точних версій і визначення шляхів їх дослідження [3, с. 43]. Побудова криміналістичної характеристики вбивств осіб похилого віку, пов'язаних із заволодінням їхнім майном, потребує змістового наповнення її структурних елементів, в тому числі таких елементів, як особа злочинця й особа потерпілого.

Поняття особи є предметом зацікавлення багатьох наук, зокрема філософії, соціології, історії, психології, педагогіки, права, психіатрії тощо. Останнім часом зростає інтерес до вивчення особи кримінальною та кримінально-процесуальною науками, кримінологією, криміналістикою тощо. Так, більшість учених-криміналістів, котрі займалися розробкою поняття криміналістичної характеристики злочину й установленням її структурного змісту, в тому чи іншому формулюванні включають у її склад дані про особу злочинця, що можна вважати цілком правильним і обґрунтованим [4 с. 74].

Зауважимо, що криміналістичне вивчення особи спрямоване на вирішення таких основних завдань:

- установлення особи – властивостей і ознак, що виявляються в злочинній поведінці;
- з'ясування характеру поведінки особи до моменту скоєння злочину;

- розслідування поведінки в момент суспільно небезпечних дій;

- можливе прогнозування поведінки особи в процесі розслідування [5, с. 89].

Особа злочинця – поняття, що виражає соціальну сутність особи, складний комплекс рис, які характеризують його, виявів, зв'язків, його внутрішній, моральний і духовний світ у взаємодії з соціальними й індивідуальними життєвими умовами, що тією чи іншою мірою визначили скоєння злочину [6, с. 18]. На думку М.В. Салтевського, криміналістична характеристика особи злочинця повинна давати опис людини як соціально-біологічної системи, властивості й ознаки якої відображаються в матеріальному середовищі та використовуються для розслідування злочинів. До таких властивостей належать фізичні, біологічні, соціальні [7, с. 422].

З метою встановлення особи злочинця використовуються виявлені на місці злочину сліди, професійні навички й інші ознаки, що відобразились в об'єктах матеріальної обстановки. Але в науковій літературі більше значення для криміналістичної характеристики злочинів мають соціальні, соціально-демографічні та соціально-психологічні властивості особи злочинця, які вказують на особу, індивідуалізують її і водночас характеризують [4, с. 76].

Постійне вивчення особи злочинця, винної в учиненні вбивств із корисливих мотивів, необхідно для того, щоб систематично виявляти й оцінювати властиві їй риси характеру (властивості), інтереси, прагнення, потреби тощо [8, с. 112]. Особа вбивці порівняно часто характеризується явними та прихованими негативними якостями (егоїзм, жорстокість, зневага до чужих інтересів і почуттів, жадібність, марнославство, побутова розбещеність тощо). Декому з них притаманні велика сила волі, цинізм, інші, навпаки, характеризуються невірноваженістю психіки, агресивністю, схильністю до зловживання спиртними напоями тощо [9 с. 98]. В.Ю. Шепітько, характеризуючи особу вбивці, відмічає, що останній відрізняється жорстокістю, агресивністю, низьким інтелектом, прагненням до наживи [10, с. 264]. Убивці дуже імпульсивні, поведінку вибудовують з урахуванням лише своїх інтересів. Злочинці-вбивці абсолютно не цінують життя інших людей, не уміють співпереживати. Вони тривожні, підозрілі, мстиві і внутрішньо не зібрані [11]. Разом із тим у поведінці вбивці завжди відбуваються певні зміни, які можуть бути помітні для оточуючих (підвищена нервозність, настороженість, пригніченість, несподівана зміна місця проживання, звільнення з роботи тощо) [9, с. 99].

Досліджуючи осіб, які вчиняють убивства осіб похилого віку, пов'язаних із заволодінням їхнім майном, неможливо не торкнутись соціально-психологічної характеристики. Таким особам притаманні такі риси і властивості, як збудливість, зневага до поважного віку потерпілих, дратівливість, аморальність, егоїзм, холоднокровність, відсутність належного самоконтролю, прагнення до легкої наживи, схильність до насильства, жорсткість, відсутність почуття жалю до потерпілих, асоціальний спосіб життя, небажання заробляти чесним шляхом тощо.

Аналіз матеріалів кримінальних проваджень показує, що до осіб, які вчиняють зазначені вбивства, входять співробітники державних підприємств (листоноші); друзі або родичі потерпілих (діти, внуки, племінники тощо); місцеві жителі (сусіди, знайомі); особи, які займаються жебрацтвом, та ін. Нерідко вбивці, щоб потрапити до помешкання потерпілих, користуються довірливістю літніх осіб і представляються соціальними працівниками соціальних, медичних і пенсійних установ, працівниками районних електромереж тощо.

Як свідчить практика, злочинцям відомо, де і з ким проживають потерпілі, у кого з людей похилого віку є проблеми зі здоров'ям, де вони зберігають свої заощадження. Пенсіонерам добре знайомі злочинці, які входять у дові-

ру своєю привітністю й доброзичливістю. Зловмисники знають, що літні люди – вельми заощадливі, а свої заощадження зазвичай зберігають у легкодоступних місцях, а саме в шафі між одягом, у книжці на полиці, в гаманці на видному місці тощо.

Серед осіб, що вчинили вбивство осіб похилого віку, більшість становлять чоловіки, які ведуть паразитичний спосіб життя. Серед них можна зустріти осіб, які не мають постійного місця проживання, безробітних, вихідців із неблагополучних сімей. Розглядаючи особу злочинця, варто звернути увагу на таку її ознаку, як злочинний досвід. Більшість осіб, які вчиняють убивство літніх людей, раніше судимі кілька разів за вчинення тяжких злочинів. Так, наприкінці серпня 2014 року на Харківщині 53-річний раніше неодноразово судимий за скоєння тяжких злочинів місцевий житель у стані алкогольного сп'яніння навідався до сусіднього дачного домоволодіння. Заставши в будинку стареньких господарів, злочинець накинувся на них із сокирою. Забивши до смерті подружжя, вкрав 180 гривень, два мобільні телефони та годинник [12].

Убивства осіб похилого віку вчиняються як одноосібно, так і групою осіб. Так, у грудні 2016 року оперативні працівники та слідчі поліції Полтавщини разом зі Службою безпеки України затримали групу зловмисників віком від 18 до 27 років за підозрою в учиненні вбивства й розбійних нападів. Використовуючи транспортний засіб, вони пересувалися територіями різних областей України та нападали на осіб похилого віку. Діяли зухвало, зв'язували й били людей, відбирали гроші, коштовності та інше майно [13].

На особу злочинця нерідко вказує особа потерпілого. У криміналістичній характеристиці вбивств велике значення мають відомості про потерпілого. Вивчення його особистості – складова частина діяльності слідчого, що включає в себе збирання даних, які характеризують особу потерпілого, їх аналіз і фіксацію у відповідних процесуальних документах. Це не тільки автобіографічні дані, а й побутова характеристика, відомості про стан здоров'я, спосіб життя, коло знайомих, поведінку тощо [9, с. 93]. Система ознак, що стосуються особи потерпілого, має складну структуру. Вона охоплює загальні демографічні ознаки, риси характеру, навички і схильності, зв'язки і стосунки [10, с. 257].

Н.В. Судакова жертвою вбивства вважає особу, якій у результаті вчинення щодо неї злочинного діяння заподіяно фізичну шкоду (заподіяння смерті) та яка наділена соціально-демографічними, морально-психологічними, біофізичними якостями, що сприяють різною мірою, залежно від об'єктивних і суб'єктивних факторів конкретної ситуації, формуванню умов можливого заподіяння їй смерті й виражаються у виході поведінки за межі безпечності [14, с. 8].

Дані про потерпілого включають також відомості про його віктимність, тобто схильність деяких людей ставати внаслідок низки обставин жертвами певних злочинів [10, с. 257]. Під час характеристики особи потерпілих (загиблих) у вбивствах осіб похилого віку потрібно звернути увагу на віктимність поведінки. У цьому випадку мова йде про так звану вікову віктимність, про великий ступінь імовірності стати жертвою злочину в силу свого безпорадного стану та неспроможності чинити опір убивці.

Як зазначає О.М. Гришко, поведінка осіб похилого віку як потенційних жертв злочинних посягань набуває великого значення. Вона є умовою, що може вплинути на прийняття рішення злочинцем учинити злочин. Установлено, що основними умовами вчинення суспільно небезпечного діяння щодо особи похилого віку є такі:

- 1) умови, які пов'язані з особистісними (психологічними та фізіологічними) особливостями особи похилого віку;
- 2) умови, які пов'язані із соціальними особливостями зазначеної категорії осіб.

Перша група умов характеризується передусім психологічними й фізіологічними особливостями зазначеної категорії осіб, які виражаються в суб'єктивній здатності особи стати жертвою корисливого злочину. Серед них – фізична слабкість, уповільнена реакція на подразники зовнішнього середовища, погіршення зору та слуху, надмірна довірливість, добродушність, необережність тощо.

Друга група умов детермінації віктимної поведінки осіб похилого віку пов'язана із соціальними особливостями цієї категорії осіб, які виражаються в об'єктивній здатності особи стати жертвою такого посягання [15, с. 11].

Варто констатувати, що процес старіння неоднорідний. Сьогодні все частіше підкреслюється, що з психологічного погляду не існує узагальненого зразка старіння. Кожна людина старіє по-своєму, і тут мають місце суттєві індивідуальні особливості перебігу цього процесу. Разом із тим можна зафіксувати певні загальні тенденції, що з високим ступенем ймовірності будуть виявлятися в старших осіб загалом [1, с. 131].

Саме тому так званий похилий вік є поняттям відносним. Більшість науковців вважає, що починається він із 60 років і триває до смерті. Так, у Росії під це визначення підпадають жінки, старші за 55 років, і чоловіки, старші за 60 років. Якщо слідувати класифікації Всесвітньої організації охорони здоров'я, то вони стануть «старими» в 75 років і «довгожителлями» в 90. Однак в останні 10–20 років у зарубіжній геронтологічній літературі поступово відмовляються від термінів «старі» і «старики», все частіше мова йде про осіб похилого й дуже похилого віку [16, с. 11]. Так, О.Б. Барсукова пропонує таку класифікацію пізнього періоду життя людини: 1) похилий вік (чоловіки від 60 до 74 років; жінки від 55 до 74 років); 2) передстаречий вік (від 75 до 90 років); 3) старечий вік або довголіття (більше ніж 90 років) [17, с. 9]. В Україні громадянами похилого віку визнаються особи, які досягли пенсійного віку, а також особи, яким до досягнення зазначеного пенсійного віку залишилося не більш як півтора року.

Характеризуючи осіб похилого віку як жертв зазначених злочинних дій, варто зауважити, що в сучасних умовах життя люди похилого віку зіштовхуються з багатьма проблемами, а саме: матеріальними, економічними, побутовими та психологічними, які ставлять їхнє життя на рівень виживання. Ці проблеми виникають тому, що більшість людей похилого віку залишаються самотніми, відчувають труднощі через відсутність підтримки від близьких людей, стають хворобливими, немічними. Демографічні дані свідчать про те, що відбувається тенденція зростання кількості людей похилого віку, в суспільстві спостерігається дискримінація людей за віком, тобто неприйняття молодим і сильним поколінням старих і слабких [2]. Водночас зміни під час старіння відбуваються й на біологічному рівні. Змінюється зовнішність, рухливість, а також робота сенсорних систем – слух, зір, смак і нюх, як правило, з віком вони починають працювати менш ефективно [18, с. 427].

Особлива категорія потенційних потерпілих – це одинокі пенсіонери, що приторговують до своїх злиднених пенсій домашнім вином чи самогонкою. Нерідко такий «домашній бізнес» завершується плачевно: хтось із «клієнтів» з метою пограбування нападає на стареньку господиню й убиває.

З урахуванням викладеного та на підставі проведеного нами дослідження злочинів у цій сфері можна констатувати, що зазначена категорія осіб є вразливою частиною населення. З переходом у категорію людей похилого віку, пенсіонерів найчастіше змінюється спосіб життя, розпорядок дня, коло спілкування. Особи похилого віку характеризуються безграмотністю, довірливістю, запальністю, ошадливістю, а старість майже завжди супроводжується різними недугами. Наведені обставини викликають у злочинців бажання легкої наживи і спонукають до вчинення

вбивств осіб похилого віку з метою заволодіння їхнім майном.

Підсумовуючи, можемо зазначити, що, по-перше, в умовах гострої політичної й економічної кризової ситуації в Україні постає проблема достатнього забезпечення прав осіб похилого віку в різних сферах їхньої життєдіяльності. Найгостріше постає питання кримінально-правового захисту прав на життя й на захист від усіх форм насильства.

По-друге, внаслідок учинення вказаних злочинних дій виникає очевидна необхідність отримання комплексного, об'єктивного знання про літніх людей, їхні проблеми та

способи життя. Аналізуючи психологічні складники потерпілих осіб похилого віку, дійшли висновку, що злочинців приваблюють такі характерні риси похилого віку, як самотність, немічність, хворобливість, довірливість, добродушність, ошадливість тощо.

По-третє, знання про категорії осіб, що вчиняють убивства осіб похилого віку з метою заволодіння їхнім майном, має велике значення для розкриття й розслідування кримінальних правопорушень. Дані про особу злочинця є елементом криміналістичної характеристики злочинів і повинні бути враховані під час формування відповідної методики розслідування.

ЛІТЕРАТУРА

1. Робак В. Психологічні особливості процесу старіння: когнітивний аспект / В. Робак // Наукові записки УКУ. – 2014. – Ч. 4 : Педагогіка. Психологія. – Вип. 1. – С. 128–135.
2. Шевчук Н.Ф. Специфіка соціальної роботи з людьми похилого віку / Н.Ф. Шевчук // Освіта регіону. Серія «Політологія. Психологія. Соціальні комунікації». – 2011. – № 2–3. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.social-science.com.ua/>.
3. Исаенко В.Н. Проблемы теории и практики расследования серийных убийств : дисс. ... докт. юрид. наук : спец. 12.00.09 / В.Н. Исаенко. – М., 2005. – 423 с.
4. Ведерников Н.Т. Личность преступника как элемент криминалистической характеристики преступлений / Н.Т. Ведерников // Криминалистическая характеристика преступлений. – М., 1984. – С. 74–78.
5. Хлюпин Н.И. Понятие и основные элементы криминалистической характеристики преступления в методике расследования / Н.И. Хлюпин // Вопросы повышения эффективности правосудия по уголовным делам : межвузовский сборник. – Калининград : Изд-во Калинингр. ун-та, 1981. – Вып. 9. – С. 75–92.
6. Личность преступника / [С.Б. Алимов, Н.Н. Кондрашков, В.Н. Кудрявцев, Н.С. Лейкина и др.]. – М. : Юрид. лит., 1971. – 356 с.
7. Салтевський М.В. Криміналістика (у сучасному викладі) : [підручник] / М.В. Салтевський. – К. : Кондор, 2008. – 588 с.
8. Лунеев В.В. Преступное поведение: мотивация, прогнозирование, профилактика / В.В. Лунеев. – М. : Прогресс, 1980. – 137 с.
9. Методика расследования отдельных видов преступлений / [В.К. Лисиченко, В.И. Гончаренко, М.В. Салтевский и др.]. – К. : Выща шк. Головное изд-во, 1988. – 405 с.
10. Шепитько В.Ю. Криміналістика : [курс лекцій] / В.Ю. Шепитько В. – 3-е изд. – Х. : ООО «Одиссей», 2006. – 368 с.
11. Психологический портрет преступника, его особенности [Электронный ресурс]. – Режим доступу : <http://sovety-tut.ru/dom-i-semia/psihologicheskij-portret-prestupnika>.
12. Прес-реліз про найбільш резонансні злочини та події на 13.08.2014 // Офіційний веб-сайт Національної поліції України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.npu.gov.ua>.
13. Прес-реліз про найбільш резонансні злочини та події на 07.12.2016 // Офіційний веб-сайт Національної поліції України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.npu.gov.ua>.
14. Судакова Т.Н. Убийцы и их жертвы (криминологическое, виктимологическое и уголовно-правовое исследование) : дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 / Т.Н. Судакова. – Владивосток, 2002. – 291 с.
15. Гришко О. М. Запобігання корисливим злочинам щодо осіб похилого віку: виктимологічне дослідження : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 / О.М. Гришко. – К. : Акад. адвокатури України, 2010. – 16 с.
16. Краснова О. Порождение заблуждений: пожилые люди и старость / О. Краснова // Отечественные записки. – 2005. – № 3. – С. 11–18.
17. Барсукова О.В. Старческая преступность и преступления против лиц пожилого возраста (криминологические и уголовно-правовые проблемы) : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 / О.В. Барсукова. – Владивосток, 2003. – 27 с.
18. Михальська С.А. Психологічні особливості людей похилого віку / С.А. Михальська // Проблеми сучасної психології. – 2014. – Вип. 23. – С. 425–434.